

<https://>

УДК 070:311.3:63](477)''187/1918''

Геннадій Лінєвич,

здобувач,

Національна наукова сільськогосподарська бібліотека НААН України

вул. Героїв Оборони, 10, Київ, 03127, Україна

e-mail: frp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5078-0817>

ВИДАННЯ СТАТИСТИЧНИХ ОРГАНІВ ЗЕМСТВ НА УКРАЇНСЬКИХ ЗЕМЛЯХ У ВИРШЕННІ МІСЦЕВИХ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ЗАВДАНЬ (70-ТІ РОКИ ХІХ СТ. – 1918 Р.)

Досліджується публікаційна діяльність у галузі сільськогосподарської статистики губернських та повітових земств на українських землях. Показано та проаналізовано розподіл за роками доступних читачам земських видань, що висвітлюють питання сільськогосподарської статистики. Всю сукупність опублікованих губернськими та повітовими земствами праць із сільськогосподарської статистики поділено на п'ять категорій: описова статистика, поточна статистика, матеріали губернських земських зібрань та звіти повітових земських управ, узагальнювальні роботи та довідкові видання, періодичні земські видання. Наповненість категорій виданнями доводить, що для ознайомлення з планами, роботами та поясненнями їх результатів земства використовували всі можливі шляхи.

Ключові слова: сільськогосподарська статистика, земство, оцінно-статистичні роботи, поточна статистика.

Актуальність проблеми. Від другої половини ХІХ ст. неухильно зростає значення різноманітних галузевих статистичних досліджень для господарчої діяльності населення. І нині, коли в країні відбуваються економічні реформи та інтеграційні процеси, сільськогосподарська статистика (а саме: достовірні статистичні дані, що характеризують динаміку й тенденції явищ і процесів, та яким властиві відповідність, точність, своєчасність, пунктуальність, доступність, зрозумілість, послідовність та зіставність) є обов'язковим складником інформаційного забезпечення у розробці обґрунтованих управлінських рішень державних органів різних рівнів, приватних агропідприємств, аналізі забезпеченості та результатів сільсько-

господарського виробництва, а також у дослідженнях наукових установ аграрного профілю.

Здобутки впровадження земськими органами сільськогосподарських статистичних досліджень, що істотно вплинули на становлення сільськогосподарської дослідної справи, економічного оцінювання результатів діяльності, та сучасне значення статистичних відомостей для потреб і розвитку вітчизняного аграрного виробництва обумовлюють актуальність вивчення історичного досвіду їх запровадження. Актуальність дослідження за обраною темою зумовлена також її недостатнім вивченням, відсутністю досліджень щодо особливостей висвітлення результатів статистичних робіт у земських виданнях.

Аналіз останніх досліджень. Специфіку видавничої діяльності губернських та повітових земств на українських землях майже не досліджено. Огляд особливостей різноманітних видань статистичних органів земських установ у контексті їхньої загальної діяльності міститься в дослідженні І. Миколаєнко [1]. Загальні аспекти видань земської періодики та служби діловодства вивчав О. Макієнко [2–3]. Йому також належить огляд основних видів земських видань, доступних у фондах Державного архіву Херсонської області [4]. Т. Соломонова [5] проаналізувала особливості загальної видавничої діяльності земства Подільської губернії.

Опублікованих праць з узагальненого аналізу статистичних видань губернських та повітових земств у галузі сільськогосподарської статистики не виявлено. Власне вивченню історіографії діяльності статистичних органів на українських землях присвячена робота В. Стрільця та Є. Шевцової [6], але матеріал викладено поверхово, а її джерельна база – недостатня.

Саме важливість здобутків губернських та повітових земств у галузі сільськогосподарської статистики наприкінці XIX ст. – у перших десятиріччях XX ст. зумовила актуальність дослідження. Аналіз публікаційної діяльності земських органів у цій галузі теж може дати безцінний досвід можливих підходів для побудови діяльності сучасних органів самоврядування.

Мета статті – розкрити особливості науково-видавничої діяльності губернських та повітових земств із сільськогосподарської статистики на українських землях у 70-х роках XIX ст. – 1918 р.

Методологія дослідження. Застосовано загальнонаукові (типологізація, класифікація), міждисциплінарні, історичні методи дослідження, а також загальні методи наукового пізнання (аналізу та синтезу, узагальнення).

Виклад основного матеріалу. Хронологічно перші результати земських

статистичних досліджень у сільськогосподарській галузі були представлені в оглядах Чернігівського та Борзнянського повітів Чернігівської губернії [7, 8] й опубліковані Чернігівським губернським земством у 1877 р. Але їм передували публікації [9–11] у періодичному виданні «Земська збірка Чернігівської губернії» та надруковані журнали засідань чергового земського губернського зібрання за 1875 р., що висвітлювали організаційні та методологічні питання проведення цих статистичних робіт. У наступні роки виходили друком різноманітні за характером видання губернських та повітових земств, що висвітлювали результати статистичних досліджень (з описової, а згодом і поточної сільськогосподарської статистики) та містили пояснення, узагальнення, методологічні питання, матеріали з планування та виконання робіт із статистичного дослідження місцевого сільського господарства.

Зауважимо, що для аналізу були взяті тільки доступні сьогодні видання губернських та повітових земств, що містили інформацію щодо земських статистичних досліджень місцевого господарства. Видання, що стосувалися земської статистики сільського господарства, опубліковані державними органами (наприклад, робота земського статистика С. Велецького «Земська статистика» [12], видана в м. Москва) та за рахунок власних можливостей земськими статистиками (наприклад, робота О. Русова «Короткий огляд розвитку російської статистики» [13], видана у м. Київ видавництвом Комерційного інституту), до аналізу не залучалися.

Щодо розподілу видань за губерніями варто зазначити, що у Київській, Подільській та Волинській губерніях земські установи були запроваджені значно пізніше за вже згадане Чернігівське губернське земство, а їхні земські статистичні органи внаслідок цього запрацювали із 1910 р. Але і зі створенням земських установ статистичні дослідження місцевого сільського господарства у Київській, Подільській та Волинській губерніях одразу не розгорнулися, оскільки коштів на це губернське зібрання не виділяло. Наприклад, у Київській губернії, постійно використовували дані Центрального статистичного комітету при Міністерстві внутрішніх справ. Лише з 1910 р. при губернській управі був створений статистичний відділ зі штатом у 3 чоловіки, проте коштів на статистичні обстеження традиційно не виділялося [14]. Нарешті в 1912 р. Київське губернське земство на утримання відділу поточної сільськогосподарської статистики виділило 10 тис. руб. [15]. Для порівняння наведемо фінансування та штат статистичних органів у земстві Полтавській губернії. Вже у 1901 р. тут на статистичні потреби виділено та витрачено 45 400 руб., штат варіював від 5 до 10 осіб [16]. На 1908 р. кошторис становив 32 900 руб., на 1909 р. –

47 200 руб. Склад бюро на ці роки планували у кількості 89 осіб [17], але на 1910 р. через брак кадрів потрібної кваліфікації мали штат у 55 осіб (за відділом поточної статистики та відділом оцінних робіт) [16, 17]. На 1911 р. у Полтавській губернії планували для проведення оцінних робіт: 27 тис. руб. для центрального бюро та 114 550 руб. для повітів [18]. Зрозуміло, що результати земської статистичної діяльності, а тому і кількість відповідних публікацій у Київській, Подільській та Волинській губерніях дуже відрізняються від таких у Полтавській, Чернігівській, Херсонській, Таврійській та Катеринославській губерніях.

Для всієї сукупності доступних земських видань, в яких розглядаються питання сільськогосподарської статистики, наведемо розподіл за роками (див. рисунок). Отриманий графік загалом відображає інтенсивність статистичної діяльності губернських і повітових земств на українських землях.

Рис. Розподіл за роками виявлених земських видань, що висвітлюють питання сільськогосподарської статистики

Так, маємо початкове становлення із спадами, що відповідало закриттю статистичних органів у деяких губерніях (наприклад, Чернігівська, Херсонська). Далі від 1880 р. йде відновлення або відкриття статистичних органів (як у Полтавській губернії), остаточно утверджується розуміння необхідності статистичних робіт для вивчення місцевого господарства. Згодом спадає активність внаслідок завершення обговорення основних методологічних питань та описів багатьох повітів губерній. Від 1895 р. постає питання про виконання робіт з поточної статистики. У Полтавській губернії земські статистики першими розпочинають відповідні роботи.

У 1898 р. такі роботи розпочинають і земські статистики Таврійської губернії, у 1899 р. – Херсонської, а у 1903 р. – Чернігівської губернії. Протягом наступних років спостерігається зростання активності земств у галузі статистики сільського господарства. Водночас суспільні події цих років викликають коливання графіка (реакція на 1904 р., 1905 р., несприятлива суспільно-політична ситуація в країні та економічний спад у 1907 р., зменшення фінансування у 1911 р. тощо).

Всю сукупність опублікованих губернськими та повітовими земствами праць, що стосуються питань статистики місцевого сільського господарства, можна поділити на категорії:

- праці з описової статистики (результати обстежень окремих повітів та губерній загалом);
- праці з поточної статистики (аналіз результатів сільськогосподарського року по губерніях та окремих повітах);
- матеріали губернських земських зібрань, що включають звіти, доповіді та обговорення з питань господарської статистики й особливостей статистичних робіт, звіти повітових земських управ повітовим земським зібранням;
- узагальнювальні роботи та довідкові видання (праці, що розкривають методологічні питання та принципи статистичних досліджень, подають узагальнені характеристики регіонів, ювілейні пам'ятні книжки);
- періодичні земські видання (земські газети, тижневики, щомісячники).

Першу категорію повністю характеризують обстеження повітів та губерній. Результати перших земських статистичних досліджень у Чернігівському та Борзнянському повітах Чернігівської губернії відображені у відповідних оглядах [7, 8] і презентують формування чернігівського типу земської статистики. У подальшому земські статистики інших губерній на українських землях керувалися цінним здобутком статистичного відділення при Чернігівській губернській земській управі. Вони прийняли та розвинули з урахуванням місцевих умов положення чернігівського типу, тому видання з результатами описових статистичних обстежень повітів губерній мали схожу структуру.

Категорія видань із поточної статистики виникла логічним чином: після виконання описів повітів губернії перед земством постала необхідність виконання робіт з поточної сільськогосподарської статистики. Першою за результатами земських робіт з цієї категорії вийшла «Збірка з поточної статистики за 1887–1888 рік» (1888) у Полтавській губернії. У різні роки до робіт з поточної статистики долучились інші губернії. Найпізніше – Харківська (з 1908 р.), Київська, Подільська та Волинська

губернії (з 1910 р.). Структура видань з поточної статистики теж була схожа, проте могла дуже різнитися за обсягом та повнотою, на що відчутно впливало наявне фінансування, а також належність певного видання до окремого повіту [14] чи до губернії загалом [19].

У виданнях цієї категорії статистики аналізували динаміку зміни урожайності, структури посівних культур, розвитку техніки землеробства, зростання витрат на обробку, продуктивності посівної десятини. Все це давало змогу досліджувати поточний стан місцевого землеробського господарства та виявляти його проблеми.

Третя категорія видань містить повідомлення, доповіді губернських та повітових земських зібрань, журнали засідань та відповідні постанови, що вказують на обставини діяльності, загальні плани, звіти і результати земських статистичних робіт. Наприклад, у доповідях про діяльність статистичного бюро Чернігівського губернського земства повідомляється про особливості виконання статистичних робіт (складання докладних ґрунтових карт повітів, оцінних досліджень з основних зернових та спеціальних сільськогосподарських культур тощо) [20, 21].

До четвертої категорії видань можна віднести окремі узагальнювальні роботи та довідкові видання. У перших зазвичай розкривалися методологічні питання та принципи статистичних досліджень, подавалися узагальнені характеристики регіонів, висвітлювалися здобутки досліджень земських статистиків за певні періоди. Яскравим прикладом таких видань є праця С. Велецького «Двадцять п'ять років діяльності земства у Полтавській губернії, з 1866 по 1892 рік» [22].

До цієї ж категорії входять і ювілейні пам'ятні книжки губерній, в яких також наводилися статистичні огляди, узагальнені аналізи даних, зібраних в усіх повітах губернії за доволі тривалий час. Такі книжки, виявлені у Полтавській, Таврійській, Волинській губерніях, мали структуру з семи розділів, що відповідали структурі описів губернії за чернігівським типом земської статистики [23, 24].

До п'ятої категорії можна віднести загальні періодичні земські видання. Це земські газети у губерніях, щотижневики та щомісячники, які видавалися губернськими земствами і могли висвітлювати різні питання місцевого життя. Усе це земство робило з метою максимально широкого ознайомлення з результатами земських статистичних робіт.

Прикладом таких видань є щомісячник «Земський збірник Чернігівської губернії», в якому наголошувалось на необхідності збирання статистичних відомостей [10], висвітлювалися результати виконаних статистичних робіт [25] та ін. Дуже велика кількість праць з питань сільськогосподар-

ської статистики була опублікована Херсонським губернським земством у щомісячнику «Збірник Херсонського земства». Це і програми для виконання опису губернії [26], і описи принципів організації робіт [27], і навіть узагальнювальні праці О. Русова [28, 29].

Серед щорічників, у яких розглядалися питання земської статистики сільського господарства, варто згадати «Щорічник Полтавського губернського земства», а згодом – «Статистичний щорічник Полтавського губернського земства», де статистичний відділ Полтавського губернського земства публікував результати робіт з поточної статистики [30, 31].

Висновки. Виконаний у пропонованій статті аналіз особливостей науково-видавничої діяльності губернських і повітових земств у галузі сільськогосподарської статистики на українських землях у 70-х роках ХІХ ст. – 1918 р. дав змогу встановити наступне: губернські та повітові земства результати місцевих статистичних робіт та досліджень активно поширювали та робили їх максимально доступними для ознайомлення широкого кола читачів. Це підтверджує й отриманий розподіл за категоріями друкованих видань. Виявлені категорії показують, що для ознайомлення з планами, оприлюднення та пояснення результатів робіт із статистичного дослідження місцевого сільського господарства земства використовували всі можливі шляхи.

Список бібліографічних посилань

1. Миколаєнко І. М. Історіографія діяльності земських установ України (1864–2001): автореф. дис. ... канд. іст. наук. Київ, 2003. 17 с.
2. Макієнко О. А. Біля витоків земської періодики в Україні: «Сборник Херсонского земства» (1868–1906 рр.). *Проблеми історії України ХІХ – початку ХХ ст.* 2011. Вип. ХІХ. С. 415–428.
3. Макієнко О. Організація служби діловодства в земських управах на території України (друга половина ХІХ – початок ХХ ст.). *Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр.* 2010. Вип. 5. С. 18–22.
4. Макієнко О. А. Видання земських установ у фондах Державного архіву Херсонської області. *Історичний архів. Наукові студії : зб. наук. пр.* 2010. Вип. 4. С. 24–29.
5. Соломонова Т. Р. Видавнича діяльність Подільського земства 1904–1920 рр. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського. Серія: Історія.* 2002. Вип. ІV. С. 51–54.
6. Стрілець В. В., Шевцова Є. С. Історіографія діяльності статистичних

органів в Україні XIX – початку XX ст. *Вісник аграрної історії*. 2023. № 43–44. С. 31–39.

7. Материалы для оценки земельных угодий, собранные Черниговским статистическим отделением при губернской земской управе. Т. I. Черниговский уезд. Чернигов, 1877. XII, 186 с.

8. Материалы для оценки земельных угодий, собранные экспедиционным способом Статистическим отделением при Черниговской губернской земской управе. Т. II. Борзненский уезд. Киев, 1877. 18 с.

9. Журналы заседаний очередного Черниговского губернского земского собрания сессии 1875 г., состоявшейся в декабре 1875 г. Чернигов, 1875. 360 с.

10. О необходимости собирания статистических сведений о губернии. *Земский сборник Черниговской губернии*. 1875. № 9–10. С. 103–111.

11. О первоначальных действиях статистического отделения при губернской земской управе (Доклад члена управы Н. А. Константиновича). *Земский сборник Черниговской губернии*. 1876. № 1–4. С. 116–120.

12. Велецкий С. Н. Земская статистика: Справ. книга по земской статистике : в 2-х ч. Ч. I. История и методология. М. : Изд. М. и С. Сабашниковых, 1899. XL, 422 с.

13. Русов А. А. Краткий обзор развития русской оценочной статистики. Киев : Изд-во Коммерческого ин-та, 1914. 127 с.

14. Сборник статистических сведений по Киевской губернии за 1907, 1908 и 1909 гг.: время начала и разгара сельскохозяйственных работ, урожайность хлебов и других полевых растений в экономиях, урожайность хлебов и других полевых растений у крестьян, урожайность сенокосов : 1-й год изд. Киев : Тип. Импер. ун-та св. Владимира Н. Т. Корчак-Новицкого, 1910. 77 с.

15. Сводка доходных и расходных смет губернского и уездных земств Киевской губернии за 1912 г. Вып. IV, ч. 4. Киев : Типограф. наследн. К. Круглянского, 1913. 114 с.

16. Ассигнования Полтавского губернского земства на экономические мероприятия на 1911 год. *Южно-русская сельскохозяйственная газета* (изд. Харьковского общества сельского хозяйства). 1911. № 8. С. 16.

17. О работах, произведенных Статистическим бюро в 1908 г. и предложенных на 1909 год. Доклад Полтавской губернской земской управы XLIV очередному губернскому земскому собранию. № 53. Полтава, 1908. 24 с.

18. Головки А. Сельскохозяйственные общества Харьковской губернии / под ред. зав. оценочно-статист. отд. Харьк. губ. зем. управы С. Жилкина. Харьков : Типограф. А. А. Лыбина, 1910. 135 с.

19. Статистико-экономический обзор Херсонской губернии за 1908 год. Херсон : Паровая Типо-литогр. насл. О. Д. Ходушиной, 1910. V, 216, 157 с.
20. Журналы заседаний очередного Черниговского губернского земского собрания экстренной сессии 9–10 июля 1900 года. Чернигов : Типогр. губернского земства, 1900. 25 с.
21. Отчет о деятельности оценочно-статистического бюро Черниговской губернской земской управы с 13 мая 1900 г. по 1 января 1901 г. *Отчет Черниговской губернской земской управы за 1900 год*. Чернигов : Типогр. губернского земства, 1901. 370 с.
22. Велецкий С. Н. Двадцать пять лет деятельности земства в Полтавской губернии, с 1866 по 1892 год. Краткий очерк. Издание Полтавского сельскохозяйственного общества. Полтава : Типогр. Л. Фришберга, 1894. 149 с.
23. Памятная книжка Таврической губернии. 1914 / под ред. Г. Н. Часовникова. Симферополь: Таврич. губ. типогр., 1914. 371 с.
24. Памятная книжка Волынской губернии на 1917 год / под ред. Е. Д. Гринева. Житомир : Волын. губерн. типогр., 1916. 358 с.
25. Труды статистического отделения при Черниговской губернской земской управе. *Земский сборник Черниговской губернии*. 1877. № 5, 6, 7, 8.
26. О программах для описания губернии: Доклад Статистического отделения. *Сборник Херсонского земства*. 1885. № 3. С. 96–109.
27. Об организации работ по географическому (или оценочному) описанию и подворно-статистической переписи уездов: Доклад Статистического отделения. *Сборник Херсонского земства*. 1885. № 3. С. 110–113.
28. Русов А. Несколько выводов из статистических трудов по Черниговской и Херсонской губерниям. *Сборник Херсонского земства*. 1888. № 8. С. 40–75.
29. Исторический очерк развития Херсонской земской сельскохозяйственной статистики. *Сборник Херсонского земства*. 1890. № 10. С. 1–24.
30. Ежегодник Полтавского губернского земства на 1896 г. Год второй. Полтава : Типо-литогр. И. А. Дохмана, 1896. С. 1–167.
31. Статистический ежегодник Полтавского губернского земства на 1902 г. Год шестой. Полтава : Типогр. И. А. Дохмана и Л. Т. Фришберга, 1902. 252 с.

References

1. Mykolaienko, I. M. (2003). *Istoriografia diialnosti zemsykh ustanov Ukrainy (1864-2001)* [Historiography of zemstvo institutions activities

in Ukraine (1864-2001)]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kyiv [in Ukrainian].

2. Makiienko, O. A. (2011). Bilia vytokiv zemskoi periodyky v Ukraini: "Sbornyk Khersonskoho zemstva" (1868-1906 rr.) [At the origins of zemstvo periodicals in Ukraine: "Collection of the Kherson zemstvo" (1868-1906)]. *Problemy istorii Ukrainy XIX – pochatku XX st. – Problems of the History of Ukraine in the 19th and early 20th centuries*, XIX, 415-428 [in Ukrainian].

3. Makiienko, O. (2010). Orhanizatsiia sluzhby dilovodstva v zemskykh upravakh na terytorii Ukrainy (druha polovyna XIX – pochatok XX st.) [Organization of paperwork in zemstvo administrations on the territory of Ukraine (second half of the 19th – beginning of the 20th century)]. *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii: Zbirnyk naukovykh prats – Historical archive. Scientific Studies: Collection of Scientific Works*, 5, 18-22 [in Ukrainian].

4. Makiienko, O. A. (2010). Vydannia zemskykh ustanov u fondakh Derzhavnogo arkhivu Khersonskoi oblasti [Publications of zemstvo institutions in the funds of the State Archive of the Kherson region]. *Istorychnyi arkhiv. Naukovi studii – Historical Archive. Scientific Studies*, 4, 24-29 [in Ukrainian].

5. Solomonova, T. R. (2002). Vydavnycha diialnist Podilskoho zemstva 1904-1920 rr. [Publishing activity of the Podilske Zemstvo 1904-1920]. *Naukovi zapysky Vinnytskoho derzhavnogo pedahohichnogo universytetu imeni Mykhaila Kotsiubynskoho. Serii: Istorii: Zbirnyk naukovykh prats – Scientific Notes of Mykhailo Kotsiubynskiy Vinnytsia State Pedagogical University. Series: History: Collection of Scientific Papers*, IV, 51-54 [in Ukrainian].

6. Strilets, V. V., Shevtsova, Ye. S. (2023). Istoriohrafii diialnosti statystychnykh orhaniv v Ukraini XIX – pochatku XX st. [Historiography of the activities of statistical bodies in Ukraine in the 19th and early 20th centuries]. *Visnyk ahrarnoi istorii – Herald of Agrarian History*, 43-44, 31-39 [in Ukrainian].

7. Materiali dlya ocenki zemelnih ugodij, sobrannie Chernigovskim statisticheskim otdeleniim pri gubernskoj zemskoj uprave [Materials for the evaluation of land deals, collected by the Chernihiv Statistical Department at the Provincial Zemstvo Administration]. (1877). V. 1, Chernyhovskiy uезд. Chernyhov [in Russian].

8. Materiali dlya ocenki zemelnih ugodij, sobrannie ekspeditsionnim sposobom Statisticheskim Otdeleniim pri Chernigovskoj Gubernskoj Zemskoj Uprave [Materials for the evaluation of land deals, collected by the expeditionary method by the Statistical Department of the Chernihiv provincial administration]. (1877). V. 1, Borznenskiy uезд. Kiev [in Russian].

9. Zhurnali zasedanij ocherednogo Chernigovskogo gubernskogo zemskogo

sobraniya sessii 1875 g., sostoyavshejsya v dekabre 1875 g. [Journals of the meetings of the next session of the Chernihiv Provincial zemstvo assembly of 1875, held in December 1875]. (1875). Chernigov [in Russian].

10. O neobhodimosti sobiraniya statisticheskikh svedenij o gubernii [On the need for collecting statistical data about the province]. (1875). *Zemskij sbornik Chernigovskoj gubernii – Zemsky Collection of the Chernihiv Province*, 9-10, 103-111 [in Russian].

11. O pervonachalnyh dejstvijah statisticheskogo otdelenija pri Gubernskoj Zemskoj Uprave (Doklad chlena Upravy N. A. Konstantinovicha). [On the initial actions of the statistical department at Provincial zemstvo administration (Report of the member of the Administration N. A. Konstantinovych)]. (1876). *Zemskij sbornik Chernigovskoj gubernii – Zemsky Collection of the Chernihiv Province*, 1-4, 116-120 [in Russian].

12. Veletskij, S. N. (1899). *Zemskaja statistika: Spravochnaja kniga po zemskoj statistike: v 2-h ch., Ch. I. Istorija i metodologija* [Zemstvo statistics: Reference book on zemstvo statistics in 2 parts, Part I. History and methodology, Part 2. Research programs]. Moscow [in Russian].

13. Rusov A. A. (1914). *Kratkij obzor razvitiya russkoj ocenочноj statistiki* [Brief overview of the development of Russian evaluation statistics]. Kiev [in Russian].

14. *Sbornik statisticheskikh svedenij po Kievskoj gubernii za 1907, 1908 i 1909 gg.: vremja nachala i razgara sel'skohozyajstvennyh rabot, urozhajnost hlebov i drugih polevyh rastenij v jekonomijah, urozhajnost hlebov i drugih polevyh rastenij u krestjan, urozhajnost senokosov: 1-j god izd.* [Collection of statistical data for the Kyiv province for 1907, 1908 and 1909: the start and height of agricultural work, the yield of bread and other field plants in farms, the yield of bread and other field plants in peasants' households, the yield of haymaking: 1st year]. (1910). Kiev [in Russian].

15. *Svodka dohodnih i rashodnih smet Gubernskogo i Uezdnh Zemstv Kievskoj gubernii za 1912 g.* [Summary of revenue and expenditure estimates of the Provincial and Zemstvo Counties of the Kyiv province for 1912]. (1913). IV, 4. Kiev [in Russian].

16. *Assignovaniya Poltavskogo gubernskogo zemstva na ekonomicheskie meropriyatiya na 1911 god* [Allocations of the Poltava Provincial Zemstvo for economic activities for 1911]. (1911). *Yuzhno-russkaya sel'sko-hozyajstvennaya gazeta* (izd. Kharkovskogo obschestva sel'skogo hozyajstva) – *South Russian Agricultural Newspaper*, 8, 16 [in Russian].

17. O rabotah, proizvedennyh Statisticheskim Bjuro v 1908 g. i predlozhennyh na 1909 god. *Doklad Poltavskoj Gubernskoj Zemskoj Upravy XLIV*

ocherednomu gubernskomu zemskomu sobraniju. № 53 [On the works produced by the Statistical Bureau in 1908 and proposed for 1909. Report of the Poltava provincial zemstvo administration to the XLIV regular provincial zemstvo assembly]. (1908). Poltava [in Russian].

18. Golovko, A. (1910). Selsko-hozjajstvennye Obshhestva Harkovskoj gubernii. Pod red. Zav. Ocenочно-statist. Otd. Hark. Gub. Zem. Upravy S. Zhilkina [Agricultural societies of Kharkiv province]. S. Zhilkin (Ed.). Harkov [in Russian].

19. Statistiko-jekonomicheskij obzor Hersonskoj gubernii za 1908 god. [Statistical and economic review of Kherson province for 1908]. (1910). V. Herson [in Russian].

20. Zhurnaly zasedanij ocherednogo Chernigovskogo gubernskogo zemskogo sobranija jekstrennoj sessii 9-10 ijulja 1900 goda [Journals of the regular Chernihiv Provincial Zemstvo Assembly of the emergency session of July 9-10, 1900]. Chernigov [in Russian].

21. Otchet o dejatel'nosti ocenочно-statisticheskago bjuro Chernigovskoj gubernskoj zemskoj upravy s 13 maja 1900 g. po 1 janvarja 1901 g. [Report on the activities of the evaluation and statistics bureau of the Chernihiv provincial zemstvo administration from May 13, 1900 to January 1, 1901]. (1901). *Report of the Chernihiv Provincial Zemstvo Administration for the year 1900*. Chernigov [in Russian].

22. Veleckij, S. N. (1894). Dvadcat pjat let dejatel'nosti zemstva v Poltavskoj gubernii, s 1866 po 1892 god. Kratkij ocherk [Twenty-five years of zemstvo activity in Poltava province, from 1866 to 1892. A brief sketch]. Poltava [in Russian].

23. Pamjatnaja knizhka Tavricheskoj gubernii [Memorial book of the Tauride province]. (1914). Simferopol [in Russian].

24. Pamjatnaja knizhka Volynskoj gubernii na 1917 god [Memorial book of the Volyn province for 1917]. (1916). Zhytomyr [in Russian].

25. Trudy statisticheskogo otdelenija pri Chernigovskoj gubernskoj zemskoj uprave [Proceedings of the statistical department at the Chernigov provincial zemstvo admibistration]. (1877). *Zemskij sbornik Chernigovskoj gubernii – Zemstvo Collection of Chernigov Province*, 5, 6, 7, 8 [in Russian].

26. O programmah dlja opisanija gubernii: Doklad Statisticheskogo otdelenija [On programs for describing the province: Report of the Statistical Department]. (1885). *Sbornik Hersonskogo zemstva – Collection of Kherson Zemstvo*, 3, 96-109 [in Russian].

27. Ob organizacii rabot po geograficheskomu (ili ocenочноmu) opisaniju i podvorno-statisticheskoi perepisi uezdov: Doklad Statisticheskogo otdelenija. [On the organization of work on geographical (or assessment) description

and house-to-house statistical census of counties: Report of the Statistical department]. *Sbornik Hersonskogo zemstva – Collection of Kherson Zemstvo*, 3, 110-113 [in Russian].

28. Rusov, A. Neskolkо vyvodov iz statisticheskikh trudov po Chernigovskoj i Hersonskoj gubernijam [Several conclusions from statistical works on the Chernigov and Kherson provinces]. (1888). *Sbornik Hersonskogo zemstva – Collection of Kherson Zemstvo*, 8, 40-75 [in Russian].

29. Istoricheskij ocherk razvitija Hersonskoj zemskoj sel'skohozijsvennoj statistiki [Historical sketch of the development of Kherson zemstvo agricultural statistics]. (1890). *Sbornik Hersonskogo zemstva – Collection of Kherson Zemstvo*, 10, 1-24 [in Russian].

30. Ezhegodnik Poltavskogo gubernskogo zemstva na 1896 g. God vtoroj [Yearbook of the Poltava provincial zemstvo for 1896. Second year]. (1896). Poltava [in Russian].

31. Statisticheskij ezhegodnik Poltavskogo gubernskogo zemstva na 1902 g. God shestoj [Statistical yearbook of the Poltava provincial zemstvo for 1902. Sixth year]. (1902). Poltava [in Russian].

Стаття надійшла до редакції 30.10.2023.

Gennadii Linyevych,

Postgraduate,

National Scientific Agricultural Library of NAAS of Ukraine

10 Heroiv Oborony str., Kyiv 03127, Ukraine

e-mail: frp@ukr.net)

ORCID: <https://orcid.org/0009-0007-5078-0817>

Publications of Zemstvo Statistical Authorities in the Ukrainian Lands in Solving Local Agricultural Problems (1870s-1918)

The purpose of the study is to reveal the peculiarities of the provincial and county zemstvos' scientific and publishing activities in the field of agricultural statistics in Ukrainian terrains in the 1870s-1918.

The methodology of work is based on the usage of general scientific (typology, classification), interdisciplinary, historical research methods and general methods of scientific knowledge (analysis and synthesis, generalization).

Scientific novelty. For the first time, the publishing activity of provincial and county zemstvos in the field of agricultural statistics on Ukrainian lands was investigated. The analysis of publications published by zemstvo authorities in this field reveals the experience of possible approaches in building activities for modern self-government bodies.

Conclusions. The analysis of the peculiarities of the scientific and publishing activities of provincial and county zemstvos in the field of agricultural statistics in Ukrainian

lands in the 70s of the 19th century – 1918 made it possible to establish the following: provincial and district zemstvos actively disseminated the results of local statistical works and researches and made them as accessible as possible to a wide range of users. This is also confirmed by the obtained distribution by categories of printed publications. The revealed categories show that zemstvos used all possible ways to familiarize potential audience with the plans, publicize and explain the results of the statistical research of local agriculture.

Ключові слова: agricultural statistics, zemstvo, statistical evaluation works, current statistics.